

образно-творчих компонентів у момент виконання твору.

Пристаючи до практичної роботи з хором як диригент-хормейстер студент набуває навичок методики роботи з хоровим колективом, навичок виконавця-інтерпретатора хорових творів. При цьому в творчому спілкуванні з хором у студента-музиканта розвиваються організаторські здібності, виконавська воля, вміння налагодити психологічний і творчий контакти з кожним із учасників хору і з хоровим колективом загалом.

З огляду на сучасну оснащеність освітніх установ технічними засобами (відео-проекторами, комп'ютерною технікою, акустичною системою), актуальне використання в освітньому процесі відеоматеріалів: записів концертних виступів провідних хорових колективів, майстер-класів хорових диригентів. Переконливі майстерні, високо професійні виступи стимулюють студентів і підтримують у них прагнення до власного саморозвитку. Застосування відеозаписуючої апаратури на заняттях, залаках, іспитах з хорового класу і фіксування репетиційного процесу або концертного виступу самого студента дозволяє проводити детальний аналіз результатів його діяльності.

3. Диригування як вид виконавської діяльності – це дистанційне керування за допомогою диригентської техніки (жестів, погляду, міміки, пози і вигляду), метою якого є координація творчості співаків та інших учасників ансамблю.

Техніка диригування визначається як сукупність прийомів, заснованих на загальноприйнятих правилах диригування. Технічна майстерність диригента залежить від кількості освоєних творів, а також різноманітного репертуару, який сприяє набуттю гнучкості і виразності в диригентському апараті. Головним диригентським завданням він визначає розкриття внутрішнього сенсу, ідейно-емоційного змісту твору в рухах диригента, рухове (технічне) завдання має визначатися творчим, музичним наміром. «Засоби втілення музики в «рухову мову» не можуть існувати самі по собі – вони органічно народжуються музикою, що виконується» [2, с.68].

Отже, диригування як вид виконання ґрунтується на музичному, психологічному і фізіологічному складниках:

- з музичного – це процес відображення виразною жестикуляцією основних елементів музики;
- з психологічного – процес емоційного переживання музики диригентом і процес впливу на виконавців за допомогою жестів, міміки, погляду;
- з фізіологічного – процес м'язових рухів рук диригента відповідно до правил тактування.

Складності у формуванні диригентської техніки (засоби управління колективом) майбутнього педагога-музиканта полягають, по-перше, в тому, що наявність здібностей не гарантує позитивний результат навчання; по-друге, техніка кожного диригента своєрідна і має індивідуальні відмінності; по-третє, навчання техніці диригування відбувається в особливих «штучних» умовах навчання «під фортепіано», в яких концертмейстер грає роль хорового колективу; по-четверте, відпрацювання диригентських жестів на позааудиторних заняттях здійснюється без звукового результату, де диригування перетворюється лише в формальні рухи рук.

Отже, педагогічний потенціал диригентсько-хорових дисциплін полягає в особливостях попередньої диригентсько-хорової підготовки майбутнього педагога-музиканта, яка здійснюється у відриві від «інструменту-хору»; інтеграційного зв'язку дисциплін диригентсько-хорового циклу; широкому діапазоні аудиторних і позааудиторних форм організації диригентсько-хорової освіти педагога-музиканта; можливостях здійснювати поліфункціональну навчально-професійну діяльність студента; переважній частці самостійної роботи студентів, яка сприяє формуванню досвіду самоосвіти педагога-музиканта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллин Э.Б. Методологическая культура педагога-музыканта: учебн. пособие для студентов высших учебных заведений. Москва, 2002. 168 с.
2. Иванов-Радкевич А. П. О воспитании дирижера. Москва: Музыка, 1973. 78 с.
3. Смирнова Т.А. Музыкальность у структуре професійно-важливых властивостей диригента хору // Збірник наук, праць «Проблеми сучасного мистецтва і культури». Київ : Науковий світ, 2001. С. 188–222.
4. Шевченко І. Конкурс диригентів як умова підвищення фахової майстерності майбутнього педагога-музиканта // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки. 2015. Вип. 139. С. 124–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_139_34

УДК 373.1:94(100) «05»(48)

Моцак С. І., Авхутська С. О.,
м. Суми

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТ.

У статті проаналізовано методичні засади навчання історії Середніх віків в середній школі, розкрито освітній потенціал підручників, показано особливості змісту, шляхи його запровадження у практику навчання зазначеного періоду.

Ключові слова: Середні віки, підручник, медієвістика, освіта, викладання.

Моцак С.И., Авхутская С.А. Методические основы обучения истории Средних веков на рубеже XIX–XX веков.

В статье проанализированы методические основы обучения истории Средних веков в средней школе, раскрыт образовательный потенциал учебников, показаны особенности содержания, пути его внедрения в практику обучения указанного периода.

Ключевые слова: Средние века, учебник, медиевистика, образование, преподавание.

Motsak S.I. Avkhutska S. A. Methodical bases for teaching the history of the Middle Ages at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. *The article analyzes the methodological foundations of teaching the history of the Middle Ages in secondary school, reveals the educational potential of textbooks, shows the features of the content, the ways of their implementation in the teaching practice of the specified period.*

Key words: the Middle Ages, textbook, medievistika, education, teaching.

Важливе місце в системі шкільного навчання історії другої половини XIX – початку XX століття належить шкільному курсу історії Середніх віків. Історичні умови кінця XIX століття сприяли появі принципово нових підручників з історії Середніх віків, авторами яких були відомі вчені, фахівці зі світовим ім'ям, талановиті педагоги вищої школи, що мали практичний досвід роботи в середній школі.

Проблема звернення до вітчизняного досвіду та створення навчальної літератури з середньовічної історії з метою визначення значення способів і прийомів методичного оформлення шкільних підручників XIX – початку XX століття є мало дослідженою, проте вельми перспективною для сучасної історико-педагогічної науки.

Особливої актуальності сьогодні набувають методи і прийоми включення до складу шкільних підручників елементів історії повсякденності і характеристик особливостей світогляду середньовічних людей, а також деякі методичні розробки авторів підручників з історії Середніх віків другої половини XIX – початку XX ст., особливості підбору змісту, включення історичних документів у хрестоматії, оригінальне стилістичне оформлення змісту.

Проблема методичних засад навчання історії Середніх віків у середній школі, освітній потенціал підручників, особливості змісту, шляхи їх запровадження у практику навчання зазначеного періоду була предметом дослідження багатьох науковців, які професійно займалися вивченням проблем методики викладання історії.

Праці істориків та методистів XIX – початку XX ст. сучасні дослідники поділяють на: а) конкретно-історичні праці; б) теоретико-методологічні дослідження; в) лекційні курси та лекції; г) методико-педагогічні роботи.

Кожен з підручників з історії, створений на межі XIX–XX століть, є цінним для сучасного дослідника не лише як історіографічне джерело, але і як додаткове джерело для вивчення концепцій і поглядів їх авторів на зміст шкільної історичної освіти, методологічне і методичне забезпечення нових навчальних посібників з середньовічної історії.

Так, дослідниками П. Виноградовим, М. Карєєвим, Р. Віппером було створено новаторські підручники. Автори різко розходилися в поглядах на питання про систему і зміст історичної освіти, принципи відбору і висвітлення історичних фактів, на структуру і обсяг шкільних підручників, зв'язок історії зі світовою історією як зі своїми попередниками, так і між собою.

Провідними науковцями-медієвістами П. Виноградовим, М. Стасюлевичем, вчителями-методистами Я. Гуревичем, А. Кролюницьким, В. Шульгіним на межі XIX–XX ст. був визначений зміст курсу, сформульовані ідеї розвитку учнів у навчанні, описані різні форми самостійної роботи над історичним матеріалом, що дозволяло формувати в учнів цілісні уявлення про середньовічну цивілізацію [5].

У 30–50-х роках XIX ст. історія Середніх віків посідає важливе місце у системі радянської шкільної історичної освіти. Зміст і підходи до методики навчання курсу було сформульовано радянськими методистами історії середньовіччя М. Андрієвською, О. Бернадський, С. Космінським [5].

У працях радянських дослідників О. Вагіна, П. Гори, Г. Годера, Н. Дайрі, І. Лернера визначено основні методичні категорії, проаналізовано освітній потенціал курсу історії Середніх віків.

Тому звернення до вітчизняного досвіду методичних засад навчання, освітнього потенціалу підручників, особливостей змісту, шляхів їх запровадження у практику навчання зазначеного періоду на сучасному етапі розвитку Нової української школи набуває неабиякої актуальності.

Метою статті є охарактеризувати методичні засади навчання історії Середніх віків у середній школі, розкрити освітній потенціал підручників, визначити особливості змісту та шляхи його запровадження у практику навчання зазначеного періоду.

На межі XIX–XX століть більшість українських земель входила до складу Російської імперії, тому на цих землях поширювалися всі освітні процеси, які ініціювалися Санкт-Петербургом. Розвиток капіталістичних відносин 60–80-х рр. потребував перебудови шкільної історичної освіти. У другій половині XIX ст. історія Середніх віків стала обов'язковим предметом у шкільній програмі. Наприкінці XIX ст. у ході суперечок навколо викладання історії сформувалася принципово нова система її вивчення – концентрична. Історія Середніх віків вивчалася в обох центрах паралельно з історією Росії [6].

На межі 50-х – 60-х років XIX століття виникає низка громадських організацій, які ставили собі за мету вирішення нагальних проблем педагогічної теорії і практики. У 1862 році в Харківському навчальному окрузі проводилися численні вчительські з'їзди. Протоколи засідань Санкт-Петербурзьких педагогічних зборів 1862–1863 рр. було опубліковано в ЖМНП, вони містили цінну інформацію про їх діяльність, про дискусії, що відбувалися на зборах по різних педагогічних питаннях. Особливо зацікавлено обговорювалися, за словами В. Водовозова, проблеми «єдності викладання», «необхідність в навчальних закладах не знань, а розвитку», «викладання різних предметів: історії, географії, російської мови ... та ін. » [6].

Проблеми шкільної навчальної літератури також не залишилися без уваги, зокрема погана забезпеченість учителів і учнів «хорошими підручниками». У ході обговорень було визначено різні погляди педагогів на завдання навчання історії в середній школі [6].

У 60-і роки XIX століття з'являється реальний метод навчання історії, в якому важливу роль відігравав аналіз учнями історичних джерел. Прибічником цього методу був учений-медієвіст і методист М. Стасюлевич. Учений-медієвіст створив трьохтомну хрестоматію документів, статей з історії Середніх віків, присвячену питанням соціальних відносин, побуту та культури народів. Хрестоматія М. Стасюлевича призначалась до використання на уроках історії і мала сприяти розвитку критичного мислення учнів, формуванню дослідницьких умінь [6].

Реальний метод, на думку медієвістів, мав виховувати усвідомлене ставлення до історії, тоді як у гімназіях існувала система зубріння. На думку дослідників, реальний метод, який було покладено в основу навчання історії, не давав учням цілісної системи знань. Спроби підвищити науковість шкільного курсу історії, замінити механічне зубріння свідомим засвоєнням історичного матеріалу зустрічали опір з боку влади, яка не хотіла поширення революційних ідей серед молоді. За даних умов діяльність ліберально-буржуазних методистів було припинено. Більшість учителів того часу користувалися схоластичними прийомами викладання. Органи Міністерства народної освіти вимагали, щоб учні дослівно заучували уроки за підручником.

У 60–70-х роках вивчення історії Середніх віків відбувалося за підручниками Д. Іловайського. У підручнику висвітлювалась роль монархії, а народні маси було висвітлено як етнографічний фундамент, який виділяв державних

діячів і полководців. Хід історичного процесу розглядався як другорядне явище. Питання розвитку економіки фактично не розглядалися, фрагментарно висвітлювалися питання культури. Дослідник Д. Ловайський відкидав можливість вчителя підводити учня до самостійних висновків, оскільки був прибічником механічного заучування фактів. Багато передових учителів того часу були невдоволені такою ситуацією і виступали проти схоластичного проведення уроків.

У підручниках з середньовічної історії С. Рождественського та І. Беллярмінова в 70–80-і роки XIX століття була яскраво виражена релігійно-монархічна спрямованість змісту, що підсилювалася емоційністю розповіді. Історія була описом політичних подій і діяльністю монархів, полководців, великих державних діячів.

У 90-х роках XIX століття було створено об'єктивні умови для перегляду змісту шкільного курсу історії Середніх віків і розробки підручника нового типу. Цьому процесу сприяв розвиток історичної науки, зокрема медієвістики.

Дослідники Ф. Міщенко, Б. Тураєв, М. Нікольський, С. Жебелев, Р. Віппер, П. Виноградов, Н. Карєєв, Д. Петрушевський активно досліджували історію Середньовіччя та з інших позицій розглядали завдання шкільного підручника. Нові підручники, на думку дослідників, мали дати учням не лише знання фактів, але й розуміння історичного процесу.

На межі епох були видані підручники та посібники різних авторів з історії Середніх віків для гімназій, реальних, комерційних, морських училищ, курсів для малоосвічених читачів та інші. Серед найвідоміших були книги Є. Белова, П. Виноградова, Я. Гуревича, В. Шульгіна та ін.

Книги мали різну структуру, власну систему відбору фактів і відповідний зміст, деякі містили документи, карти, словники, ілюстрації тощо. Така розмаїтість пояснюється тим, що автори мали своє бачення епохи Середніх віків і власну концепцію підручників [5].

Педагогічні ідеї зістворення нового підручника з історії Середніх віків реалізували науковці П. Виноградов і Н. Карєєв. Так, професор П. Виноградов вважав, що підручник історії Середніх віків має бути засобом громадянського виховання та давати учням уявлення про новітні досягнення науки.

На думку дослідника Н. Карєєва, підручник має бути таким, щоб учні розуміли причинно-наслідкові зв'язки між історичними фактами. Однак при відборі фактів Н. Карєєв не враховував пізнавальних можливостей учнів і містив велику кількість фактів, імен, дат. Підручнику була притаманна сухість викладу, відсутність яскравих персоналій історичного минулого, літературних творів, міфів, епосу. Автор відмовився від ілюстрування підручника. Як виняток, у підручнику було вміщено картосхеми, які економно розкривали зміст окремих тем курсу.

Підручник Н. Карєєва з історії Середніх віків мав на той час прогресивне значення та мав вирішувати нові завдання, однак методичний складник підручника не відповідав потребам середньої школи. Цей підручник отримав назву «професорського», оскільки був схожий на університетський курс історії. Так «Навчальна книга середньовіччя» Н. Карєєва витримала 9 видань.

Зміст підручника М. Карєєва мав свої особливості, зокрема дослідник розділив усі Середні віки на кілька великих періодів. Він виділив такі події, як розпад Римської імперії, вихід на історичну арену арабів і утворення мусульманського світу, створення монархії Карла Великого, поділ церков і утворення слов'янських держав, хрестові походи. Саме в цьому автор бачив головну особливість книги. Окремі розділи присвячені загальній характеристиці феодалізму, середньовічній культурі а також перехідному періоду від середньовіччя до нового часу.

У додатках до підручника автор вмістив загальні нариси міжнародних відносин, церкви і мусульманського світу в Середні віки, розмістив короткі нариси окремих країн в алфавітному порядку і переліки головних хронологічних дат політичної та культурної історії, розглянув загальні риси історії романо-германських і слов'янських народів.

Автором одного з найкращих підручників з історії Середніх віків кінця XIX ст. був киянин В. Шульгін. Дослідник зазначав: «Середні віки надзвичайно важливі в історичному житті людства. Усе, що ми маємо: наша релігія, наші права, традиції, знання і мистецтво, усе це почалося і розвивалося під поетичними сутінками Середніх віків. У Середні віки здійснилося заснування та початковий розвиток сучасних громадянських суспільств. Без глибокого і уважного вивчення їх ми не зможемо мати ясного розуміння нашого сучасного життя [7]».

Підготовлений В. Шульгіним «Курс історії середніх віків» кілька разів перевидавався. У передмові до нього вчений виклав свої погляди на викладання історії, використавши для написання підручника статті та монографії як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, зокрема О. Тьєрі, Ж. Мішле, Т. Грановського, тощо [7].

Головна увага у викладі матеріалу в підручнику була зосереджена на найбільш впливових країнах Західної, Східної Європи та Сходу. Їх історія була викладена детально, з подробицями та легендами, що, як вважав автор, є сприятливим для кращого розуміння епохи. Ті країни, що не здійснили важливого впливу на загальний перебіг подій зображені більш схематично, як доповнення до загальної картини і зв'язок між ключовими явищами. Вважаючи малоефективною суху систематику і суто хронологічний виклад, автор уникає поділу на дрібні періоди, великої кількості подій і дат, сукупність яких не дає уявлення ні про характерні особливості держави, ні про роль історичних діячів. Крім того, стверджував вчений, подібні дані погано запам'ятовуються, швидко забуваються і відбирають у викладача час, який можна було б використати більш раціонально.

В. Шульгін висуває як основний принцип викладання тезу, що табличні методи не гідні історії. Якомога менше чисел і якнайбільше живих людей має стати основним правилом навчання [7].

Виклад подій зовнішньополітичної історії відсунуто у підручнику на другий план, у той час як особлива увага приділяється внутрішньому життю народів у його правових, економічних, морально-етичних, релігійних і культурних проявах без поділу на періоди, в одному нарисі [7].

Важливим для підручника з історії моментом В. Шульгін вважав наявність бібліографічного покажчика, до якого було включено основну літературу з розглянутих у посібнику питань та історичних періодів.

Отже, В. Шульгін здійснив значний внесок у розробку методики викладання історії Середніх віків. Основним спрямуванням його підручника була якомога більша доступність викладу в умовах становлення власне української науки і освіти. Дослідник В. Шульгін започаткував нові тенденції викладання, спрямовані на підвищення якості середньої освіти.

Шкільна історична освіта кінця XIX – початку XX ст. характеризується досить розвиненою навчально-методичною базою, основу якої становив широкий перелік підручників і навчальних посібників. Це були видання, різні

за характером історичної концепції, ступенем науковості змісту, розробкою методичного апарату.

Отже, протягом XIX–XX століть відбувається процес поступового становлення поняття «якісний шкільний підручник з середньовічної історії». Провідні науковці, учителі розробили методiku цього курсу, визначили найбільш прийнятні на той час форми і методи навчання. Підручники з історії Середніх віків мали значний освітній потенціал і сприяли ефективності навчального процесу, зростанню інтересу до цього курсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов П. Г. Учебник всеобщей истории. Средние века. Ч. 1, 2. Москва: Изд.-во А. А. Карцева, 1911. 197 с.
2. Гуревич Я. Г. Обзор главных явлений средней истории по векам. Санкт-Петербург, 1885. 175 с.
3. Закшевський В. Всесвітня історія. Для висших класів середніх шкіл. Т. II. Історія середніх віків. Львів : Вид. шкільних книжок, 1916. 230 с.
4. Иванов К. А. Очерки по методике истории. Петроград: кн-во т-ва «Петроградский учебный магазин», 1915. 190 с.
5. Малієнко Ю. Б. Методика навчання історії середніх віків у 7 класі загальноосвітньої школи: дис... канд. пед. наук: 13.00.02. АПН України, Ін-т педагогіки. Київ, 2007. 212 арк.
6. Федорова Н.Г. Школьный учебник по истории средних веков // Актуальные вопросы всеобщей истории. История мировых цивилизаций и судьбы России: Материалы региональной научно-практической конференции. Чебоксары: Клио, 2005. С. 139–146.
7. Шульгин В.Я. Курс истории средних веков. 8-е изд. Киев: В типографии Университета св. Владимира, 1881. 256 с.

REFERENCES

1. Vinogradov, P. G. Textbook of universal history. Middle Ages. Part 1, 2 [Text]. M.: ed. A. A. Kartsev, 1911. 197 p.
2. Gurevich Ya. G. Overview of the main phenomena of the average history of the centuries [Text] SPb., 1885. 175 p.
3. Zakshevskiy V. Vsesvitnyia Istoriya. For the highest classes of middle schools. T. II. Istory of the Middle Vikiv [Text]. Lviv: View. Book books, 1916. 230 p.
4. Ivanov K. A. Essays on the methodology of history [Text]. Pg: Prince of the Petrograd Training Store, 1915. 190 p.
5. Malienko Yuliya Borisivna. Methods of Navigation of the Middle Ages in the 7th Grade of the Schools of General Education [Text]: dis ... cand. ped. Sciences: 13.00.02 / Malienko Yuliya Borisivna; APS of Ukraine, In-t pedagogic. K., 2007. 212 ark. Bookmark: arch. 178-193
6. Fedorov N.G. School textbook on the history of the middle ages PG Vinogradov as a historiographical source // Actual issues of general history. History of world civilizations and the fate of Russia: Materials of the regional scientific-practical conference. Cheboksary: Clio, 2005. pp. 139–146.
7. Shulgin V.Ya. The course of the history of the Middle Ages. Kiev: In the printing house of the University of St.. Vladimir, 8th ed. 1881. 256 p.

УДК 37.015.31-052:738(477.52)(045)

Алещенко Ю. І.,
м. Суми

КЕРАМІКА СЛОБОЖАНЩИНИ – ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті висвітлено історичні аспекти кераміки, розглядаються види кераміки, її обробка, користування, зберігання. Подано можливості використання кераміки в родинній обрядовості, господарстві.

Ключові слова: кераміка, види кераміки, родинна обрядовість, художньо-творчі здібності учнів.

Алещенко Ю. І. Кераміка Слобожанщини – один из способів розвитку художественно-творческих способностей учеников. В статье освещены исторические аспекты керамики, рассматриваются виды керамики, ее обработка, использование, хранение. Поданы возможности использования керамики в семейных обрядах, хозяйстве.

Ключевые слова: керамика, виды керамики, семейные обряды, художественно-творческие способности учеников.

Aleschenko Y. I. Slobozhanshena ceramics – one of the means to develop pupils' artistic-creative skills. The article is devoted to the historical perspectives of ceramics development. The forms of ceramics, its working, usage and storage are characterized. The possibilities of ceramics usage in the family ceremonies, households are defined.

Key words: Ceramics, ceramics forms, family ceremonies and pupils' artistic-creative skills.

Актуальність дослідження. Тільки мистецтво, як ніяка інша форма суспільної свідомості, сприяє духовному вдосконаленню людей, становленню традицій і норм культури міжособистісного спілкування, формуванню понять про загальнолюдські цінності та критерії оцінки як окремих явищ життя, так і подій, що кристалізуються в історичному досвіді людства – його менталітеті.

Аналіз останніх публікацій. Науковці розглядають декоративно-ужиткове мистецтво як особливий різновид людської діяльності, який опосередковано відображає та оцінює об'єктивну дійсність, сприяє формуванню інтелектуальних, моральних, емоційних та естетичних здібностей особистості.

Важливу роль декоративно-прикладного мистецтва у вихованні дітей підкреслювали вчені Е. І. Васильєва, Н. А. Ветлугіна, Є. І. Ігнат'єв, О. Є. Ковальов, Н. П. Сакуліна, Є. А. Фльоріна та інші. Вони відзначали, що знайомство з творами народної творчості пробуджує в дітей перші яскраві образні уявлення про Батьківщину, її культуру, сприяє вихованню патріотичних почуттів, залучає до світу прекрасного. За твердженням Л. В. Серих, метою художнього навчання та естетичного виховання школярів засобами народного декоративно-прикладного мистецтва є: формування в учнів комплексу знань, умінь, навичок і потреб відповідно до соціального замовлення суспільства; виховання естетично розвинутої, творчої, соціально активної особистості, тому **метою статті** є висвітлення історичних аспектів кераміки Слобожанщини як одного із засобів розвитку художньо-творчих здібностей учнів.